

Dr Arkadiusz Ptak

Załącznik 2

Autoreferat przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych w języku polskim

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Arkadiusz Ptak

2. Wykształcenie, posiadane dyplomy oraz stopnie naukowe

W 1999 roku ukończyłem z wynikiem bardzo dobrym studia magisterskie na kierunku politologia, specjalność administracja samorządowa w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa WNS UAM w Poznaniu (obecnie Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM). Pracę magisterską, zatytułowaną *Zamówienia publiczne jako element racjonalizacji wydatków w gminie*, napisałem pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Jerzego Babiaka.

Po ukończeniu studiów rozpocząłem pracę w administracji samorządowej, nadal zajmując się badaniami dotyczącymi władzy lokalnej. 5 listopada 2001 roku Rada Naukowa Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa wszczęła mój przewód doktorski, wyznaczając na promotora prof. zw. dr. hab. Jerzego Babiaka. Wybór tematu rozprawy doktorskiej pt. *Rozwój samorządu terytorialnego w Polsce w świetle rozwiązań europejskich* wynikał przede wszystkim z moich zainteresowań z czasów studiów oraz doświadczeń w pracy w administracji samorządowej. Obrona pracy doktorskiej miała miejsce 25 kwietnia 2005 roku w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Recenzentami rozprawy byli prof. zw. dr. hab. Zbigniew Leoński z Wydziału Prawa i Administracji UAM oraz prof. zw. dr. hab. Stanisław Wójcik z Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Uchwałą Rady Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza nadano mi stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

Pracując w administracji samorządowej, byłem równocześnie pracownikiem wyższych uczelni. W latach 2007–2012 pracowałem w Zakładzie Zasobów Poznawczych Człowieka na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym UAM w Kaliszu, na stanowisku starszego wykładowcy oraz adiunkta. Z kolei w latach 2013–2015 byłem zatrudniony jako adiunkt oraz na umowę o dzieło w Zamiejscowym Wydziale Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego w Katedrze Administracji, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego.

4. Wskazanie osiągnięcia naukowego na podstawie art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.).

Jako osiągnięcie naukowe określone w art. 16 ust. 2 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wskazuję cykl publikacji zatytułowany *Rola sołectw w lokalnym systemie władzy w Polsce na początku XXI wieku*, na który składają się monografia pt. *Sołectwa w lokalnym systemie władzy*, Warszawa 2016, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, ss. 261 (recenzent wydawniczy prof. dr. hab. Jerzy Babiak) oraz następujące artykuły naukowe:

1. Ptak A., *Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołectkiego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1/2015, s. 138–153.

2. Ptak A., *Soltys na lokalnej scenie politycznej*, [w:] *Jednostki pomocnicze gmin w polskim systemie samorządowym*, red. A. Jarosz, B. Springer, Zielona Góra 2014, s. 79–88.
3. Ptak A. *Jednostki pomocnicze gmin w strukturze władzy lokalnej w Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 816, „Studia Administracyjne” 5/2013, s. 63–78.
4. Ptak A., *Wybory sołtysów i rad sołeckich. W poszukiwaniu prawideł rywalizacji wyborczej w organach pomocniczych samorządów gmin wiejskich w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne” 3/2012, s. 107–122.

Omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

a) Wprowadzenie

Główny obszar moich zainteresowań naukowych stanowi władza lokalna, a zwłaszcza jej zdecentralizowana forma, czyli samorząd terytorialny. Problematyka ta stanowi jeden z ważniejszych nurtów badawczych polskiej politologii, zwłaszcza po reaktywowaniu samorządu terytorialnego w 1990 roku na poziomie gminy. Kolejne reformy, np. z roku 1998 (reaktywowanie samorządu powiatowego oraz wojewódzkiego) oraz roku 2002 (bezpośredni wybór wójtów), a także wielokrotne zmiany samorządowego systemu wyborczego, tylko zwiększyły zainteresowanie politologów tą częścią władzy publicznej. Ale nie tylko kolejne zmiany w ustawodawstwie były bodźcem do podejmowania przez nauki polityczne szerokich badań nad samorządem terytorialnym w Polsce. Zadecydowały o tym również inne elementy. Przede wszystkim – rola samorządu w realizacji zadań publicznych, zwłaszcza w zakresie infrastruktury komunalnej (wodociągi, kanalizacje i oczyszczanie ścieków, drogi, chodniki, komunikacja, budownictwo, energia elektryczna i ciepła, zieleń), infrastruktury społecznej (przedszkola, szkoły, ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura, sport), bezpieczeństwa publicznego czy też planowania przestrzennego. W ostatnich latach ważny aspekt działalności samorządów stanowi współpraca z organizacjami pozarządowymi. W konsekwencji wydatki jednostek samorządu terytorialnego (bez własnych spółek komunalnych) tylko w 2014 roku osiągnęły poziom ponad 195 mld zł¹. Samorzady to również istotny pracodawca, w niektórych gminach wręcz największy (urząd gminy, szkoły, przedszkola, ośrodki pomocy społecznej, domy kultury, biblioteki itp.). Związek Miast Polskich szacuje, że szeroko pojęty sektor samorządowy w Polsce zatrudnia aż 1,9 mln osób, co stanowi 21,5% zatrudnionych ogółem w kraju². Dysponując znacznymi zasobami finansowymi i kadrowymi, polscy samorządowcy, zwłaszcza wójtowie, burmistrzowie i prezydenci miast stali się ważnymi aktorami lokalnej polityki, którzy z sukcesem nie tylko budowali własne zaplecze polityczne, często konkurencyjne wobec partii politycznych, ale nawet kandydowali do Sejmu RP oraz Senatu RP. Jednostki samorządu terytorialnego aktywnie włączyły się również w integrację Polski z Unią Europejską, a w wielu obszarach (np. ochrona środowiska) są odpowiedzialne za wdrażanie unijnego prawodawstwa.

Na marginesie badań nad władzą lokalną, koncentrujących się na problematyce przedstawionej powyżej oraz jej aspekcie historycznym, pozostają jednostki pomocnicze gmin, zwłaszcza sołectwa. Współczesne sołectwa nie dysponują takimi atrybutami jak gminy. Chodzi tu zwłaszcza o osobowość prawną, zdolność prawną czy też zdolność sądową. Posiadają jednak pewne uprawnienia w zakresie prawa cywilnego, zwłaszcza w prawo do

¹ *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2014 roku. Informacja o wykonaniu budżetów jednostek samorządu terytorialnego*, Rada Ministrów, Warszawa 2015, s. 10.

² M. Ornoch-Tabędzka, A. Porawski, T. Potkański, E. Ziółkowska, P. Krawczyk, A. Kręć, *Samorząd jako pracodawca. Raport o zatrudnieniu w sektorze samorządowym*, Związek Miast Polskich, Poznań 2014, s. 29.

zarządzania mieniem komunalnym i korzystania z niego³. Ponadto, w ramach budżetu gminy, mogą również samodzielnie, w granicach prawa, dysponować środkami publicznymi (np. fundusz sołecki). Tym, co wyróżnia sołectwa jest posiadanie własnych organów (zebranie wiejskie i sołtysa). Dokonywany przez mieszkańców w głosowaniu tajnym wybór sołtysa nie podlega zatwierdzeniu przez władze wyższego szczebla (np. przez wójta).

Kluczowe znaczenie dla działalności jednostek pomocniczych mają ich statuty, nadawane przez poszczególne rady gminy. To na ich podstawie rady, po przeprowadzeniu konsultacji z mieszkańcami całej gminy, powołują jednostki pomocnicze. Ustawodawca zobowiązał rady gminy, by w statutach jednostek pomocniczych określiły w szczególności: 1) nazwę i obszar jednostek pomocniczych; 2) zasady i tryb wyborów organów; 3) organizację i zadania organów; 4) zakres zadań przekazywanych jednostkom pomocniczym oraz sposób ich realizacji oraz 5) zakres i formy kontroli oraz nadzoru organów gminy nad działalnością organów jednostek pomocniczych. W 1 581 gminach wiejskich i 591 miejsko-wiejskich istnieje ponad 40 000 sołectw.

Podając się badań nad sołectwami, napotyka się jednak kilka barier. Przede wszystkim ustawodawca nie zdecydował się na ujednolicenie tych zagadnień, które mają kluczowe znaczenie dla politologii, a mianowicie: kadencja sołtysa i rady sołeckiej, forma zgłaszania kandydatów, czas trwania głosowania, liczebność rady sołeckiej, warunki ważności głosów, sposób prowadzenia kampanii wyborczej, realizacja idei demokracji bezpośredniej na zebraniach wiejskich, zakres zadań realizowanych przez sołectwo i jego organy itp. Wszystkie te zagadnienia regulują poszczególne rady gmin w statutach sołectw. Konsekwencją przyjętych rozwiązań jest brak jakiegokolwiek ogólnopolskiej sprawozdawczości, dzięki której można byłoby określić na przykład strukturę rywalizacji wyborczej w sołectwach czy frekwencję na zebraniach sprawozdawczo-wyborczych. Informacje te znajdują się w protokołach z zebrań wiejskich i posiedzeń rad sołeckich i dostępne są w poszczególnych sołectwach oraz urzędach gmin, w zależności od przynależności administracyjnej jednostki pomocniczej. Ponadto brak jest również jednolitych wzorów protokołów z przebiegu wyborczej rywalizacji o funkcje sołtysów i rad sołeckich. Poszczególne gminy tworzą własne wzory. Nie istnieje także ujednolicona sprawozdawczość, która byłaby przekazywana do Państwowej Komisji Wyborczej lub innej instytucji powołanej do gromadzenia tych danych. Z kolei Główny Urząd Statystyczny posiada jedynie informacje dotyczące liczby sołectw oraz płci sołtysów. Problemów z uzyskaniem danych o rywalizacji wyborczej nie ma w przypadku wyborów parlamentarnych, prezydenckich czy nawet do organów samorządu terytorialnego. Stworzony przez Państwową Komisję Wyborczą ogólnodostępny system informatyczny (www.pkw.gov.pl) jest źródłem wiedzy nie tylko o wynikach wyborów, ale również o samej strukturze rywalizacji wyborczej. Publikowane przez PKW dane są na tyle szczegółowe, że obejmują wyniki poszczególnych elekcji, uwzględniając nie tylko poziom kraju, ale również województwa, powiatu, gminy, a nawet obwodu wyborczego.

Mając na względzie wskazane powyżej trudności w pozyskaniu danych źródłowych o sołectwach, przeprowadzenie badań na szerszą skalę i sformułowanie pytań i hipotez badawczych poprzedziłem badaniem opartym na eksploracyjnym studium przypadku. Jego ustalenia opublikowane zostały w prestiżowym czasopiśmie naukowym Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego „Studia Regionalne i Lokalne”. Na podstawie pilotażowych badań sformułowano następujących kilka wniosków: 1) zainteresowanie mieszkańców wsi zebraniem sprawozdawczo-wyborczym, w tym samymi wyborami sołtysów i rad sołeckich, jest niskie, na poziomie około 15%; 2) funkcja sołtysa jest stabilna, zaobserwować można ciągłość jej sprawowania; 3) sołtysowi

³ H. Izdebski, *Jednostki pomocnicze gminy – pomiędzy organami gminy a obywatelami jako podmiotem władzy lokalnej*, „Samorząd Terytorialny” 12/2011, s. 102-103.

pełniącemu rolę wiejskiego lidera łatwiej osiągnąć sukces w wyborach do rady gminy czy rady powiatu; 4) sołtysi postrzegani są jako przedstawiciele lokalnej władzy, stąd bardzo często zachodzi korelacja między oceną sołtysa i oceną wójta/burmistrza (pozytywną lub negatywną) oraz 5) niektóre cechy socjologiczno-demograficzne sołtysów podobne są do cech przedstawicieli lokalnych władz wyższego szczebla (wójtów, radnych rad gminy)⁴. Zbliżony charakter miały badania dotyczące funduszu sołeckiego⁵.

b) Cel badań

Celem prowadzonych badań, których ustalenia opublikowane zostały w monografii, było poznanie i wyjaśnienie roli oraz znaczenia sołectw (i ich organów) w lokalnym systemie władzy w Polsce. Skoncentrowano się zasadniczo na trzech obszarach, do których należały:

1. zebrania wiejskie realizujące ideę demokracji bezpośredniej,
2. sołectwo jako mikrosystem polityczny, w którym odbywa się rywalizacja wyborcza o funkcje sołtysów,
3. relacje między organami sołectwa, zwłaszcza sołtysa a wójtem.

Punkt wyjścia w badaniach nad **zebraniem wiejskim** stanowił pogląd, że zebrania te przyjmują formę demokracji bezpośredniej. Przyjęto definicję demokracji bezpośredniej Giovanniego Sartoriego, który twierdzi, że mianem demokracji bezpośredniej określić można demokrację bez przedstawicieli oraz bez przedstawicielskich „pasów transmisyjnych”. Sartori wskazuje na samorządny charakter demokracji bezpośredniej, i możliwy do zrealizowania tylko w małych grupach, które nie przekraczają wielkości zgromadzenia. Jako kryterium „wielkości zgromadzenia” Sartori wprowadza możliwość jego bezpośredniej obserwacji. Podkreśla rolę bezpośredniego i wzajemnego oddziaływania obywateli i możliwość prowadzenia dialogu (debaty)⁶. Na potrzeby badań dokonano podziału sołectw na pięć kohort (od bardzo małych sołectw do bardzo dużych), a podstawą podziału była wielkość sołectwa, określona za pomocą liczby osób uprawnionych do udziału w zebraniach wiejskich. Przeprowadzony podział umożliwił sprawdzenie hipotezy o związku pomiędzy wielkością sołectwa a frekwencją w wyborach sołtysa i rady sołeckiej. Do pozostałych elementów zebrań wiejskich, które zostały poddane analizie, należały: 1) kompetencje zebrań wiejskich; 2) środki finansowe pozostające do dyspozycji zebrania; 3) efektywność realizowania wniosków zgłaszanych podczas zebrań wiejskich; 4) kanały informowania mieszkańców o zebraniach; 5) przebieg zebrań wiejskich; 6) częstotliwość organizowania zebrań; 7) uczestnicy zebrań wiejskich oraz 8) problemy artykułowane podczas zebrań wiejskich.

Drugi obszar badań obejmujący problematykę **rywalizacji wyborczej w sołectwach** wymagał na wstępnym etapie badań kwerendy statutów sołectw celem rekonstrukcji sołeckiego systemu wyborczego, obejmującego m.in. kadencję sołtysa, sposób zgłaszania kandydatów na sołtysa, liczebność rady sołeckiej czy też czas głosowania. Przytoczono również przykłady gmin, w których odstąpiono od wyboru sołtysa i rady sołeckiej przez tradycyjne zebranie wiejskie. Analizując problematykę rywalizacji wyborczej w sołectwach, skoncentrowano się na: 1) stopniu konkurencyjności wyborów; 2) źródłach sukcesu wyborczego sołtysa; 3) sposobie prowadzenia kampanii wyborczej przez sołtysa; 4) doświadczeniu w urzędowaniu oraz 5) frekwencji wyborczej. Osobną część stanowi analiza czynników, które mogą mieć wpływ na uczestnictwo mieszkańców w zebraniach wiejskich, w tym tych, na których dokonywany jest wybór sołtysa i rady sołeckiej. W tym

⁴ A. Ptak, *Wybory sołtysów i rad sołeckich. W poszukiwaniu prawideł rywalizacji wyborczej w organach pomocniczych samorządów gmin wiejskich w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne” 3/2012, s. 107–122.

⁵ A. Ptak, *Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołeckiego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1/2015, s. 138–153.

⁶ G. Sartori, *Teoria demokracji*, przekład P. Amsterdamski, D. Grinberg, Wyd. PWN, Warszawa 1998, s. 146–147.

celu badane czynniki podzielono na dwie kategorie. Pierwszą określono mianem czynników egzogenicznych. Charakterystyczne dla nich jest to, że są niezależne od sołectwa (sołtysa) i obejmują: 1) poziom rozwoju społeczno-gospodarczego gminy; 2) sołecki system wyborczy oraz 3) wielkość sołectwa. Istotny wpływ na czynniki egzogeniczne mają lokalne władze i prowadzona przez nie polityka. Druga grupa czynników ma charakter endogeniczny, czyli uzależniony w znacznej części od sołtysa, bądź samych mieszkańców i instytucji działających w sołectwie. Wśród nich analizowano: 1) stawkę wyborczą; 2) zdolności mobilizacyjne sołtysa oraz 3) religijność mieszkańców.

Ostatni obszar to **relacje między organami sołectwa, zwłaszcza między sołtysem a wójtem**. Brak wyraźnie określonej w jakiegokolwiek ustawie pozycji prawnej i kompetencji sołtysa skutkowało kwerendą statutów wybranych sołectw oraz przywołanie ustaleń innych badaczy. Następnym etapem badań było określenie profilu socjodemograficznego oraz kapitału społecznego sołtysów. Profil socjodemograficzny obejmował następujące cechy: wiek, wykształcenie, długość zamieszkiwania w miejscowości, w której osoba pełni funkcję sołtysa, źródło utrzymania oraz stan cywilny. Natomiast w badaniach nad kapitałem społecznym skoncentrowano się na formalnym członkostwie sołtysów w organizacjach pozarządowych, partiach politycznych oraz organach władzy publicznej. Zbadano również aktywność społeczną rodziców sołtysów. Z kolei badając relacje między sołtysem a wójtem, uwzględniono aktywność wójta w wyborach sołtysów, udział sołtysa w wyborach do organów samorządu terytorialnego oraz nieformalne czy wręcz towarzyskie relacje między tymi aktorami lokalnej polityki.

c) Problem badawczy

Problem badawczy ujęto w postaci następujących pytań badawczych: 1) Jakie czynniki wpływają na sposób funkcjonowania sołtysów w ramach lokalnego systemu władzy? 2) Co wpływa na pozycjonowanie sołectw w ramach lokalnego systemu władzy? 3) W jakim stopniu realizacja wniosków zgłaszanych przez mieszkańców podczas zebrań wiejskich przez lokalne władze wpływa na zainteresowanie mieszkańców tymi zebraniem? 4) Czy zainteresowanie zebraniem wiejskim wzrasta wraz z wagą podejmowanych decyzji lub poruszaną na zebraniu problematyką? 5) W jakim stopniu wielkość sołectwa i występujący w nim rodzaj więzi społecznej wpływają na frekwencję wyborczą w zakresie wyboru sołtysa i rady sołeckiej? 6) W jakim stopniu pojawienie się w wyborach na sołtysów kandydatów konkurencyjnych wpływa na udział lokalnej społeczności w zebraniach wiejskich? 7) Czy religijność mieszkańców wpływa na ich aktywność obywatelską? 8) Kto podejmuje starania o objęcie funkcji sołtysa i jak przebiega rywalizacja wyborcza na tym szczeblu władzy lokalnej? 9) W jakich obszarach działalności sołectw i sołtysów występuje zróżnicowanie międzyregionalne i jakie czynniki mogą determinować takie zróżnicowanie?

d) Tezy oraz hipotezy badawcze

Określenie celu badań oraz problemu badawczego stanowiło podstawę do sformułowania tezy oraz hipotez ogólnych i szczegółowych. Przyjęto tezę główną, że czynniki wpływające na charakter wymiany i interakcji w ramach lokalnego systemu władzy determinują sposób funkcjonowania sołtysów w ramach tegoż systemu. Z kolei w pierwszej hipotezie ogólnej przyjęto, że poziom religijności i kapitał społeczny mieszkańców oraz konkurencyjność wyborów wraz z aktywnością sołtysów są czynnikami warunkującymi frekwencję podczas zebrań wiejskich, podczas których wybierani są sołtysi i rady sołeckie. W ramach tej hipotezy sformułowano również następujące hipotezy szczegółowe: 1) wraz ze wzrostem wskaźnika określającego praktyki religijne, wzrasta aktywność i zainteresowanie zebraniem wiejskim; 2) im mniejsze sołectwo, w którym zaufanie społeczne połączone jest z bezpośrednimi więziami między mieszkańcami, tym wyższa jest frekwencja wyborcza na

zebraniu wiejskim dokonującym wyboru sołtysa i rady sołeckiej; 3) im bardziej wybory sołtysów są konkurencyjne, zwłaszcza kiedy następuje ich zmiana (lub próba zmiany), tym większy jest udział lokalnej społeczności w zebraniach wiejskich oraz 4) wraz ze wzrostem aktywności i skuteczności sołtysa w mobilizowaniu swoich zwolenników do udziału w zebraniu wiejskim, wzrasta frekwencja podczas zebrań wyborczych. Druga z hipotez ogólnych zakłada, że poziom kapitału społecznego (zasobu biograficznego) jednostek wpływa na częstotliwość angażowania się w działalność lokalnej wspólnoty w kierunku sprawowania funkcji sołtysa, uczestniczenia w rywalizacji wyborczej na wyższych szczeblach władzy lub w inne formy aktywności społecznej.

e) Perspektywy teoretyczne

Wybór przedmiotu badań wpłynął na przyjęte perspektywy teoretyczne. Badając relacje między sołtysem a wójtem, wykorzystano przede wszystkim **teorię wymiany** w ujęciu Petera Blaua oraz **teorię klientelizmu**. Pierwsza z nich zakłada, że **wymiana społeczna** jest jednym z elementów tworzących więź pomiędzy jednostkami i pełni dwie zasadnicze funkcje, czyli ustalenie więzi przyjaźni oraz ustalenie wyższości nad innymi. Dla Blaua więzi społeczne umacnia fakt pozostawania w sytuacji zobowiązania wobec innych. Centralnym punktem tej koncepcji jest czynność nagradzania reakcji społecznych. Sytuacja nagradzania dotyczy jednak specyficznych sytuacji społecznych. Do tychże nagród nie można włączyć reakcji spontanicznych, takich jak sympatia czy podziw. Nagrody, które prowadzą do wymiany społecznej, mają inne podłoże, ponieważ, zdaniem Blaua, ich sednem jest wyrachowanie, rozumiane jako uzyskanie z wymiany określonych korzyści. Blau, ustalając cztery ogólne klasy nagród, do których należą pieniądze, akceptacja społeczna, szacunek lub poważanie oraz uległość, za najbardziej wartościową uważa uległość wobec czyś żądań⁷. Natomiast teoria **klientelizmu i politycznego patronażu** zakłada, że stosunki między partnerami mają trwały, nieograniczony do jednej transakcji i asymetryczny charakter. Podstawą takiej diady jest wymiana dóbr i usług między jej uczestnikami w celu zaspokajania ich partykularnych interesów. Jacek Tarkowski wyróżnia pięć zestawów cech, które składają się na relację patron – klient. Należą do nich: 1) nierówność; 2) wymiana; 3) trwałość; 4) osobisty charakter stosunków oraz 5) partykularyzm⁸. O ile dość łatwo w teorii patron – klient określić korzyści klienta, o tyle trudniej jest wskazać, czym kieruje się w tych relacjach patron i czego oczekuje. Pomijając wymianę bezpośrednich korzyści materialnych, może to być np. dostarczanie patronowi świadczeń w postaci mobilizowania i uruchamiania przez klientów zasobów politycznych. Klienci mogą patronowi przekazywać ważne informacje, rekrutować zwolenników, blokować niekorzystne dla patrona działania czy nawet eliminować przeciwników lub konkurentów politycznych patrona. Niekiedy patronowi wystarczy szacunek, uznanie, wdzięczność. Centralnym punktem badań politologii zjawiska klientelizmu jest problem władzy i kontroli oraz wpływ układów osobistych na funkcjonowanie organizacji formalnych i całego systemu politycznego. W polityce, również tej na szczeblu lokalnym, relacje patron – klient bazują przede wszystkim na wykorzystywaniu funkcji, stanowisk w administracji oraz publicznych środków finansowych do wynagradzania klientów.

Z kolei badając aktywność społeczną i polityczną sołtysów, zastosowano **teorię kapitału społecznego**, która upowszechniona została przez Pierre'a Bourdieu, Jamesa Coleman, a przede wszystkim Roberta Putnama. Skoncentrowano się przede wszystkim na

⁷ P. M. Blau, *Wymiana społeczna*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, wybór i opracowanie A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 82 i nast.

⁸ J. Tarkowski, *Socjologia świata polityki*, tom 2, *Patroni i klienci*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1994, s. 46–116.

jednostkowym wymiarze kapitału społecznego⁹. Tym, co wyróżnia aspekt jednostkowy w kapitale społecznym, jest jego indywidualizacja, a więc środki, które zdobyła lub może zdobyć jednostka dzięki relacjom z innymi ludźmi. To konsekwencja więzi społecznych, które jednostka uzyskała z chwilą urodzenia bądź nabyła później (świadomie lub nie). Zasoby, które zdobywa jednostka, przemieszczają się wraz ze zmianą położenia społecznego i przestrzennego jednostki (w przeciwieństwie do czystego kapitału społecznego). Ten typ kapitału związany jest z więzami o charakterze mikrospołecznym – przede wszystkim z rodziną, znajomymi, przyjaciółmi. W tym przypadku na jakość kapitału wpływają właściwości pojedynczych członków społeczeństwa lub małych, pierwotnych grup społecznych. Występują dwa typy udziału środowiska mikrospołecznego (środowiska społecznego jednostki oraz jej otoczenie z późniejszego okresu) w sukcesie jednostkowym. Pierwszy typ zasadniczo wpływa na wykształcenie, umiejętności, indywidualne cechy przydatne do osiągnięcia sukcesu ekonomicznego. Druga grupa mechanizmów działania kapitału społecznego na sukces życiowy to zasoby jednostkowe o wyraźnie zindywidualizowanym charakterze, ułożone w sferze interakcji społecznych zarówno w rodzinie, jak i osobiście wypracowanych relacjach i kontaktach.

Natomiast badając zaangażowanie i udział mieszkańców w zebraniach wiejskich, wykorzystano **teorię racjonalnego wyboru**. Podstawowym założeniem teorii jest racjonalność aktorów, którzy mają własną hierarchię wartości i preferencji i na tej podstawie podejmują działania prowadzące w danej sytuacji do optymalnych wyników, czyli maksymalizacji korzyści bądź też minimalizacji kosztów. Takie zachowania jednostek determinuje kilka czynników. Przede wszystkim człowiek zawsze musi konfrontować swoje potrzeby (na ogół zmienne i rosnące) z ograniczonymi zasobami, które może wykorzystać do ich zaspokojenia. Do ograniczonych zasobów należą nie tylko pieniądze, ale również wolny czas, przestrzeń, poparcie polityczne, zespół zawodników (aktorów) czy nawet zaangażowanie religijne¹⁰. Jeden z czołowych przedstawicieli tej teorii, Mancur Olson, twierdził, że człowiek mający naturę istoty racjonalnej kieruje się przede wszystkim własnym interesem (*homo oeconomicus*) i, póki nie zaistnieją mechanizmy wymuszające, jednostki racjonalne nie podejmą działania w grupie na rzecz wspólnego interesu. Jeżeli grupy organizują się i współdziałają, to tylko po to, by zapewnić sobie różnego rodzaju dobra publiczne¹¹.

f) Metodologia badań

Wykorzystano przede wszystkim metodę historyczną w ujęciu genetycznym, metodę porównawczą, metodę ilościową oraz analizę instytucjonalno-prawną. Z kolei do wykorzystanych technik badawczych należały m.in.: badanie dokumentów źródłowych, analiza treści aktów prawnych, obserwacja bezpośrednia uczestnicząca oraz kwestionariusz. Podstawową cechą przyjętej procedury badawczej był porównawczy charakter badań prowadzony w **województwach lubelskim oraz wielkopolskim**. Kryterium różnicującym zebrany materiał jest odmienność środowiska społecznego, historycznego czy ekonomicznego, w którym swoją działalność prowadzą sołectwa, a zwłaszcza sołtysi. Na poziomie założeń przyjęto, że adekwatnym sposobem prowadzenia badań empirycznych będzie porównanie wyników zebranych w badanych województwach. Zakładano, że różnice natury historycznej, społecznej oraz kulturowej będą wpływały na zróżnicowanie roli sołectw

⁹ J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, [w:] *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007, s. 75.

¹⁰ J. Wilkin, *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityki*, [w:] *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, red. J. Wilkin, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 10.

¹¹ M. Olson, *Logika działania zbiorowego. Dobra publiczne i teorie grup*, przekład S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 47.

i sołtysów w lokalnym systemie władzy. Oprócz zastosowania procedury badań porównawczych przyjęto, że sposób pozyskiwania danych wykorzystanych do późniejszej analizy będzie dotyczył zarówno danych o charakterze zastanym, jak i wywołanym.

W pierwszej kolejności przeprowadzono analizę danych zastanych (wtórnych), zgromadzonych przez instytucje publiczne. Szczególnie pomocne były: **1) statuty gmin; 2) statuty sołectw oraz 3) protokoły z zebrań wiejskich i rad sołeckich**. Statuty gmin pozwoliły ustalić liczbę i nazwy sołectw w gminach objętych badaniem. Analiza tych dokumentów pozwoliła również ustalić zakres zadań realizowanych przez sołectwa.

Istotną częścią badań stanowiła analiza protokołów z zebrań wiejskich należących do zasobów urzędów gmin. Koncentrowano się wyłącznie na tych zebraniach wiejskich, podczas których wybierano sołtysów i rady sołeckie. Do badań protokołów zebrań w sposób losowy wybrano 108 gminy z woj. wielkopolskiego oraz 92 gmin z woj. lubelskiego. Stanowiło to odpowiednio 52% i 48% gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w badanych województwach. W efekcie prowadzonej kwerendy oraz informacji sporządzonych przez pracowników urzędów gmin **dane pozyskano ze 182 gmin i 3 306 sołectw**, z tego 97 gmin i 1 794 sołectw z Wielkopolski oraz z 85 gmin i 1 512 sołectw z Lubelskiego. Na podstawie pozyskanych danych o frekwencji na zebraniach wiejskich wybierających sołtysów i rad sołeckich dokonano **paszportyzacji 40 gmin** (po 10 gmin z najwyższą i najniższą frekwencją z obydwu województw), której celem było ustalenie, czy istnieją czynniki różnicujące badane grupy gmin.

Materiał empiryczny do badań pochodził również z zasobów Głównego Urzędu Statystycznego, Państwowej Komisji Wyborczej, Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, „Diagnozy Społecznej”, Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) oraz badań zrealizowanych przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w ramach projektu „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich”. W badaniach wykorzystano również akty prawne oraz politologiczną, socjologiczną, prawniczą oraz historyczną literaturę przedmiotu.

Istotna część materiału badawczego pochodzi z badań ilościowych PAPI i CATI. Badania PAPI przeprowadzono wśród losowo wybranych wójtów i burmistrzów z gmin wiejskich oraz miejsko-wiejskich w badanych województwach. Efektywnie udało się zrealizować kwestionariusz w **157 gminach, z tego 79 z Wielkopolski (50,3%) i 78 z Lubelskiego (49,7%)**. Kwestionariusz zawierał 11 pytań zamkniętych i kilkadziesiąt zmiennych. Celem badań PAPI było pozyskanie opinii wójtów i burmistrzów na temat roli sołtysów w ich gminie, stosunku sołtysów do lokalnej władzy, roli wójta/burmistrza w wyborach sołeckich, udziału sołtysów w wyborach do rad gmin, relacji między wójtem a sołtysem, częstotliwości udziału władz gminy w zebraniach sołeckich oraz problemów zgłaszanych przez mieszkańców podczas zebrań z udziałem władz gminy. Z kolei badania CATI przeprowadzone zostały w **grupie 380 losowo wybranych sołtysów**. Kwestionariusz zawierał 31 pytań, a celem badań było poznanie opinii sołtysów na temat zebrań wiejskich (kompetencje, uczestnicy, fundusz sołecki, przebieg zebrań), struktury rywalizacji wyborczej oraz przebiegu kampanii w wyborach na funkcję sołtysa, a także aktywności społecznej i politycznej sołtysa.

Dzięki zgromadzeniu danych zastanych oraz realizacji badań ilościowych możliwe było przeprowadzenie porównawczych studiów przypadku, które mogły dać odpowiedź na postawione pytania badawcze i zweryfikować postawione hipotezy badawcze przy uwzględnieniu licznych determinant i zmiennych. Analiza statystyczna przeprowadzona podczas badań w dużej mierze wykorzystuje testowanie hipotez z uwzględnieniem **testu chi kwadrat Pearsona**. Celem tej analizy było ustalenie, czy relacja występująca pomiędzy badanymi zmiennymi jest istotna statystycznie. Dodatkowym obliczeniem było ustalenie wartości siły owej zależności. W tym przypadku został zastosowany jeden ze współczynników opisujących siłę badanego **związku C Pearsona**.

g) Osiągnięte wyniki badań¹²

Prowadzone badania i osiągnięte wyniki poszerzają dorobek nauk politycznych i literaturę przedmiotu, która do tej pory marginalizowała problematykę tego szczebla władzy publicznej. Podjęte badania były o tyle istotne, że w ostatnim czasie występuje tendencja do ożywienia na tym szczeblu władzy (np. uruchomienie funduszu sołeckiego) oraz potrzeba wzrostu partycypacji mieszkańców, zwłaszcza w formie bezpośredniego zaangażowania się w życie wspólnoty.

W obszarze zebrań wiejskich badania ilościowe wykazały, że oprócz kompetencji opiniodawczych (dominowały one również w analizowanych statutach sołectw), w co czwartym sołectwie na zebraniu wiejskim wyłaniany był wspólny kandydat wsi na radnego rady gminy. Inny element mogący wnieść nowe spojrzenie na zebranie wiejskie dotyczy sytuacji, w której, po jego zakończeniu, mieszkańcy wsi wspólnie spędzają czas. Przykłady te wskazują, że zebranie wiejskie może również pełnić inne, nieformalne, funkcje, które są ważne zarówno z punktu widzenia badań nad funkcjonowaniem władzy lokalnej (wyłanianie kandydata na radnego), jak i z perspektywy badań nad lokalnymi społecznościami (wspólne spędzanie wolnego czasu) [s. 92-93]. Zebranie wiejskie było również powszechnie wykorzystywane przez sołtysów w sytuacji pojawienia się zjawiska NIMBY [s. 109-110]. Wbrew obiegowym i sceptycznym opiniom o małym znaczeniu zebrań wiejskich co drugi sołtys wskazał, że wnioski z zebrań wiejskich są realizowane przez władze gminy. Można więc uznać, że w znacznej części sołectw zebranie wiejskie jest miejscem skutecznego artykułowania przez mieszkańców potrzeb i problemów [s. 95-96]. Do zgłaszanych problemów należą nie tylko te, za których wystąpienie odpowiedzialne są lokalne władze (związanych m.in. z drogami, chodnikami, kanalizacją, wodociągami, połączeniami autobusowymi itp.), ale przede wszystkim sprawy związane z nieopłacalnością rolnictwa czy brakiem pracy. Porównując odpowiedzi sołtysów i wójtów, zauważyć można podobny poziom odpowiedzi dotyczących najważniejszych problemów mieszkańców wsi, a mianowicie spraw związanych z infrastrukturą drogową, nieopłacalnością rolnictwa, brakiem pracy czy brakiem kanalizacji. Zupełnie odmienne oceny występują w odpowiedziach na pytanie o klótnie polityków w Sejmie i w telewizji (problemu takiego praktycznie nie zauważają na zebraniach wiejskich sołtysi) oraz zbyt małej ilości festynów i rozrywek we wsi (w tym przypadku to wójtowie w swoich wypowiedziach nie wspominali, jakoby mieszkańcy zgłaszali te problemy) [s. 104-108].

Aktywności mieszkańców wsi zasadniczo nie zwiększyło uruchomienie funduszu sołeckiego (funkcjonujący w blisko 60% polskich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich). Zainteresowanie zebraniem wiejskim, na których przyjmowany był fundusz, w ponad połowie sołectw jest na porównywalnym poziomie, zaś w kolejnych 17% – nawet niższy w porównaniu z innymi zebraniem wiejskim. Również sołtysi bez entuzjazmu podchodzą do zwiększenia środków finansowych na sołectwa [s. 113-117].

Po zbadaniu poziom uczestnictwa mieszkańców wsi w zebraniach, podczas których wybierany był sołtys z radą sołecką, okazało się, że zainteresowanie taką formą partycypacji obywatelskiej kształtowało się na poziomie ok. 15% [s. 131]. W porównaniu z wyborami odbywającymi się w ramach demokracji przedstawicielskiej, zainteresowanie nie było zatem duże. Pozostaje oczywiście wątpliwość, czy w ogóle zasadne jest porównywanie tych dwóch form partycypacji obywatelskiej. Na pewno kilka czynników nie sprzyja większemu zainteresowaniu zebraniem wiejskim, czyli *de facto* realizacji idei demokracji bezpośredniej. Wśród uwarunkowań instytucjonalnych kluczowe znaczenie ma sama istota tej formy demokracji. Decydując się na taką aktywność, mieszkaniacy wsi musi wziąć udział w zgromadzeniu w wyznaczonym dniu, miejscu i o określonej godzinie. Nie ma więc takich

¹² Umieszczona w nawiasach numeracja stron jest właściwa dla monografii: A. Ptak, *Sołectwa w lokalnym systemie władzy*, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2016.

możliwości, jakimi dysponuje wyborca decydujący się na udział w wyborach samorządowych, parlamentarnych czy prezydenckich, podczas których lokale wyborcze otwarte są przez kilka godzin i to w dzień wolny od pracy. Doświadczenia gmin, które przyjęły podobną formę przeprowadzania wyborów sołeckich, wskazują, że frekwencja w tych wyborach jest zdecydowanie większa, ale samo zainteresowanie kandydowaniem na sołtysa jest niewielkie i porównywalne do wyborów sołeckich przeprowadzanych w tradycyjny sposób [s. 154-155]. Jednak decydując się na wybór sołtysa na takich samych zasadach, jak te stosowane przy wyborze innych organów władzy publicznej, rezygnuje się z tradycyjnych zebrań wiejskich, a zwłaszcza z walorów demokracji bezpośredniej, czyli bezpośredniego i wzajemnego oddziaływania obywateli podczas zgromadzenia. Traci się możliwość debaty, wymiany poglądów, a przede wszystkim nawiązywania kontaktów interpersonalnych. Poszukując sposobów zwiększenia uczestnictwa obywateli w wyborach sołeckich, nie należy zatem rezygnować z demokracji bezpośredniej, zwłaszcza w sytuacji powszechnego na świecie zjawiska tworzenia i wdrażania rozwiązań, które zwiększają obywatelską partycypację.

Badania wykazały jednak, że frekwencja podczas zebrań wiejskich w poszczególnych sołectwach, gminach oraz na poziomie województw była zróżnicowana. Zadecydowało o tym kilka czynników. Pozytywnie zweryfikowano hipotezy o związku wielkości sołectwa oraz konkurencyjności wyborów z frekwencją podczas zebrań wiejskich [s. 158, 161]. W pierwszym przypadku frekwencja spada wraz ze wzrostem wielkości. Największy jest udział mieszkańców w najmniejszych sołectwach [s. 157-158]. Tak więc to najmniejsze sołectwa, zgodnie z teorią małych grup Olsona, są bardziej zorganizowane, posiadając również inne atrybuty. W tym względzie wyniki badań są zbieżne z ustaleniami Basa Dentersa, które wykazały, że jakość demokracji jest wyższa w małych gminach. Czynnikiem sprzyjającym udziałowi mieszkańców w zebraniach wiejskich jest również konkurencyjność wyborów na sołtysa. Wzrostowi liczby kandydatów na sołtysów towarzyszył wzrost frekwencji na tychże zebraniach [s. 161-162]. Paradoksalnie frekwencji wyborczej nie sprzyja zasobność gminy. Uwzględniając 11 wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego opracowanego przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, stwierdzono, że wraz ze wzrostem tychże wskaźników spadało zainteresowanie zebraniami wiejskimi [s. 146-153]. Na obniżenie frekwencji wyborczej szczególny wpływ miały zamożność i spójność społeczności lokalnej oraz warunki mieszkaniowe. Zależność czynników rozwoju społeczno-gospodarczego i frekwencji była większa w Wielkopolsce ($r=-0,4$). Związek między udziałem mieszkańców w zebraniach wiejskich a zasobnością gminy szczególnie widoczny był w zamożnych, urbanizujących się gminach zlokalizowanych wokół Poznania. Wydaje się, że proces urbanizacji i utrata przez te gminy charakteru rolniczego, a zwłaszcza napływ nowych mieszkańców, miały bardzo istotny wpływ na brak zainteresowania się sprawami lokalnymi. W gminach tych mniejsza była nie tylko aktywność na zebraniach wiejskich, ale również podczas wyborów samorządowych. Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja jeśli chodzi o aktywność tychże mieszkańców podczas referendum decydującym o wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego. Mieszkańcy urbanizujących się gmin są zdecydowanymi zwolennikami integracji europejskiej oraz częściej biorą udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego [s. 140, 145]. Nie znalazła również potwierdzenia teza o związku między religijnością mieszkańców a ich udziałem w zebraniach wiejskich. Jeżeli można wskazać związek między religijnością a aktywnością obywatelską to tylko w wyborach do Parlamentu Europejskiego (lubelskie) oraz w referendum akcesyjnym (wielkopolskie i lubelskie) [s. 167-168].

Wiele z czynników mogących determinować udział mieszkańców w zebraniach wiejskich wiąże się z osobą samego sołtysa, zwłaszcza kiedy pełni on rolę lokalnego lidera. Doświadczenie w sprawowaniu funkcji sołtysa wynosiło ponad 9 lat (przy dużym odchyleniu

standardowym). W porównaniu z poprzednikami badanych sołtysów czas sprawowania funkcji uległ skróceniu o blisko trzy lata [s. 128]. I choć jest to okres długi, to jednak, wbrew obiegowej opinii o "wiecznych" sołtysach, osiągnięte wyniki mogą zaskakiwać. Najlicniejszą kohortę wiekową wśród sołtysów stanowią pięćdziesięciolatekowie i w tym względzie są oni podobni do osób pełniących funkcje na wyższych szczeblach władzy – radnych rad gmin oraz wójtów. Sołtysi częściej niż radni rad gmin są osobami powyżej 60 roku życia [s. 179-180]. Sołectwa nie są niestety szkołą demokracji dla młodych osób, które chciałyby podjąć działalność społeczną. Wśród sołtysów dominują osoby z wykształceniem średnim. Jeśli skonfrontuje się strukturę wykształcenia z mieszkańcami wsi, sołtysi są na tym tle osobami lepiej wykształconymi. Inaczej jest kiedy porównuje się wykształcenie sołtysów z wójtami [s. 181-182]. Stosunkowo wysoki odsetek sołtysów stanowią kobiety. O ile wśród wójtów było niecałe 10% kobiet, o tyle wśród sołtysów – ponad 20% [s. 183]. Kiedy jednak przyjmiemy hipotezę, że kobiety obejmują stanowiska o mniejszym prestiżu i znaczeniu, to wysoki odsetek kobiet wśród sołtysów nie jest wcale zjawiskiem świadczącym o łamaniu przez nie barier dostępu do stanowisk publicznych. Innym zjawiskiem, które zbliża sołtysów do przedstawicieli wyższych szczebli władzy, jest rekrutowanie się ponad połowy z nich spośród osób urodzonych w sołectwie. Jednak w sytuacji, w której sołtys i jego współmałżonek pochodzili spoza miejscowości, do czasu objęcia przez niego funkcji sołtysa upływało około 24 lata (przy bardzo dużym odchyleniu standardowym) [s. 184-186]. Pomimo wielu procesów społecznych i gospodarczych głównym źródłem utrzymania dla sołtysów nadal pozostają dochody, które przynosi gospodarstwo rolne (około 44%) oraz emerytura lub renta (35%) [s. 186-187]. Tym, co wyróżnia sołtysów spośród pozostałych mieszkańców wsi, jest poziom kapitału społecznego jakim dysponują. Pozytywnie zweryfikowano hipotezę, że poziom posiadanego kapitału społecznego (zasobu biograficznego) jednostek wpływa na częstotliwość angażowania się w działalność lokalnej wspólnoty w kierunku sprawowania funkcji sołtysa, uczestniczenia w rywalizacji wyborczej na wyższych szczeblach władzy lub w innych formach aktywności społecznej. Sołtysi znacznie częściej niż inni mieszkańcy wsi są członkami organizacji pozarządowych, partii politycznych oraz organów lokalnej władzy [s. 192]. Aktywność ta nie ma miejsca wyłącznie w okresie pełnienia funkcji. Także w przeszłości byli oni osobami zaangażowanymi społecznie. Zdecydowanie traci na znaczeniu działalność w organizacjach bezpośrednio związanych z rolnictwem (np. kółka rolnicze) oraz z wodociągowaniem i telefonizowaniem wsi. Coraz częściej jednak sołtysi angażują się w lokalne grupy działania [s. 192-194]. Ten swoisty kapitał społeczny bardzo często został wyniesiony z rodzinnego domu. Co piąty sołtys zadeklarował, że jego rodzice również działali w organizacjach wiejskich [s. 202-203]. Analiza profilu społeczno-demograficznego współczesnego sołtysa potwierdza hipotezę o roli dóbr rzadkich w karierach politycznych, dużym kapitale społecznym, zaś radykalna dysproporcja w rekrutacji do elit politycznych w Polsce rozpoczyna się już na poziomie sublokalnym.

Sołectwo to również arena wyborczej rywalizacji o funkcje sołtysów i członków rad sołeckich. Generalnie zainteresowanie kandydowaniem na sołtysa nie jest duże. W ponad połowie sołectw był tylko jeden kandydat [s. 123]. Rywalizacja wyborcza o funkcje sołtysów jest mniej zacięta niż na wyższych szczeblach władzy. Szczególny charakter nadaje temu procesowi również sposób prowadzenia kampanii wyborczej (a raczej jej brak). Kandydaci na sołtysów praktycznie nie angażują się w kampanię wyborczą, by w ten sposób pozyskać głosy mieszkańców [s. 126-127].

Wreszcie trzeci obszar badań dotyczył relacji między szczeblem sublokalnym (sołectwem) a lokalnym (gminą), a zwłaszcza między lokalnymi i sublokalnymi aktorami gminnej polityki (wójtem a sołtysem). Wystąpiło kilka płaszczyzn interakcji. Pierwszy dotyczył roli samego wójta w wyborach sołtysa. Wójtowie przywiązują dużą wagę do wyborów sołeckich. Nie dotyczy to tylko sytuacji, w której osobiście uczestniczą w wyborach

sołtysa i rady sołeckiej (ok. 70%). Dodatkowo sami próbują wpływać na wynik wyborczy (27,6%), na zebraniu wiejskim deklarują poparcie dla konkretnego kandydata na sołtysa (35,9%) oraz wiedzą, jeszcze przed zebraniem, jacy kandydaci na sołtysa mogą się pojawić (53,0%) [s. 206-208]. Choć tej opinii nie podzielają sami sołtysi, elekcje sołeckie są istotne z punktu widzenia sprawowania władzy przez wójta. Przyczyny, dla których wójtowie przywiązują tak dużą wagę do wyboru sołtysa, stają się jasne, kiedy analizuje się udział sołtysów w rywalizacji wyborczej na wyższych szczeblach władzy, głównie w wyborach do rad gminy. Generalnie sołtysi są bardzo skuteczni w wyborach do rad gmin. I choć tylko 15% z nich kandyduje, aż 75% z tej grupy osiąga wyborczy sukces [s. 198-199]. Świadczy to o dużej sile politycznej sołtysa. Również w tej grupie dominowali pięćdziesięciolatkowie. Sukces osiągnęli najczęściej sołtysi z gmin rolniczych i wielofunkcyjnych, rzadziej z gmin urbanizujących się. Czynnikiem obniżającym sukces wyborczy sołtysów była wielkość gminy i stosowana w wyborach do rady gminy formuła wyborcza w . Tam, gdzie stosowano formułę proporcjonalną, sołtysi rzadziej osiągnęli wyborczy sukces [s. 199]. Interesująco przedstawiają się również relacje między wójtem a sołtysem. Choć pozycja wójta w lokalnym systemie władzy jest kluczowa, a on sam jest najważniejszym aktorem lokalnej polityki, wyposażonym w z ważne narzędzia sprawowania władzy (budżet gminy, miejsca pracy), sołtysi są dla nich liczącymi się aktorami politycznymi. Między wójtem a sołtysem dochodzi więc do swoistej wymiany, a w niektórych przypadkach mogą pojawić się nawet relacje klientelistyczne. W procesie tym sołtys przede wszystkim: 1) kształtuje pozytywne opinie o wójcie wśród mieszkańców; 2) informuje go o problemach wsi, co umożliwia podjęcie szybszej reakcji w celu rozwiązania zaistniałego problemu; 3) popiera wójta podczas wyborów; 4) kandyduje z komitetu wyborczego wójta do rady gminy [s. 172, 209]. W zamian otrzymuje dostęp do informacji oraz gminnego budżetu, w ramach którego realizowane są potrzebne w sołectwie zadania. Dla sołtysa już samo utrzymywanie z wójtem relacji koleżeńskich może być źródłem satysfakcji i wpływać na ewentualną wymianę (wójtowie są często na „ty” z sołtysami, mają z nimi w razie potrzeby bezpośredni kontakt w , bywają u nich na imieninach).

Badania prowadzone w sołectwach i gminach województw lubelskiego oraz wielkopolskiego ujawniły również różnice między tymi regionami i to na kilku płaszczyznach. W wielu obszarach związane one były z poszczególnymi elementami kultury politycznej, a czynnikami mającymi największy wpływ na międzyregionalne zróżnicowania okazały się: 1) tradycja polityczna; 2) urbanizacja obszarów wiejskich; 3) typ gminy; 4) kapitał społeczny sołtysa; 4) stosunek władz gminy do jednostek pomocniczych. Czynniki te w dużej mierze determinują również sposób funkcjonowania sołtysów w ramach lokalnego systemu władzy.

Pierwszy obszar różnic międzyregionalnych dotyczy kwestii zasadniczej, a mianowicie uczestnictwa mieszkańców w zebraniach wiejskich i działalności na rzecz sołectwa. Analizując dane statystyczne oraz badania ilościowe, można stwierdzić, że większą aktywnością wykazali się mieszkańcy Wielkopolski. Świadczą o tym dwa wskaźniki. Pierwszy dotyczy frekwencji podczas wyborów sołtysa, która istotnie różniła się statystycznie i była na poziomie 16,76% (przy frekwencji 14,08% w Lubelskiem) [s. 132], za drugi zaś uznać można częstsze organizowanie zebrań wiejskich przez wielkopolskich sołtysów w sytuacji wystąpienia problemów ważnych dla mieszkańców wsi, mających związek ze zjawiskiem NIMBY [s. 110]. Uzasadniając większe zainteresowanie mieszkańców wielkopolskich sołectw zebraniem, można wskazać na kilka czynników. Przede wszystkim w województwie tym częściej realizowane są wnioski zgłaszane przez mieszkańców podczas zebrań wiejskich. O ile w woj. wielkopolskim blisko 60% sołtysów wskazało, że stopień realizacji postulatów zgłaszanych podczas zebrań wiejskich jest duży i bardzo duży, o tyle w na Lubelszczyźnie odsetek ten był na poziomie ponad 44% [s. 95]. Mieszkańcy Wielkopolski dostrzegają więc, jako *homo oeconomicus*, możliwość rozwiązania własnych

problemów podczas tychże zebrań. W myśl teorii racjonalnego wyboru uczestniczą więc częściej, w zebraniach wiejskich, widząc w tym możliwość odniesienia osobistej korzyści materialnej bądź symbolicznej. Większy stopień realizowania wniosków z zebrań wiejskich w Wielkopolsce może być związany z postawą lokalnych władz samorządowych, dla których zebranie wiejskie jest ważną instytucją lokalnego systemu władzy i miejscem artykułowania potrzeb przez mieszkańców sołectwa. Alternatywnym wytłumaczeniem takiego zjawiska jest zasobność gminy. W bogatszych gminach Wielkopolski znacznie częściej realizowane mogą być wnioski z zebrań, zaś w Lubelskiem, z uwagi na ograniczone zasoby finansowe, niemożliwe jest zaspokojenie wszystkich potrzeb, nawet przy przychylności władz samorządowych. Inne wytłumaczenie tego zjawiska wiąże się z charakterem zgłaszanych przez mieszkańców wniosków. Na Lubelszczyźnie zgłaszane są najczęściej problemy, za które lokalne władze samorządowe nie są bezpośrednio odpowiedzialne (nieopłacalność rolnictwa oraz brak pracy). Inaczej jest w Wielkopolsce. Wyższy odsetek osób biorących udział w zebraniach wiejskich może być związany również z wykorzystywaniem przez sołtysów z Wielkopolski znacznie większej liczby sposobów informowania mieszkańców o zebraniach. To nie tylko tradycyjna kurenda i ogłoszenie w miejscowym sklepie lub na urzędowym słupie, ale również Internet i bezpośredni kontakt z mieszkańcami. Ponad 16% sołtysów z Wielkopolski zadeklarowało, że do informowania mieszkańców wsi wykorzystuje stronę internetową sołectwa bądź profil na jednym z portali społecznościowych. W Lubelskiem na taki sposób informowania mieszkańców wskazało zaledwie 5,3% sołtysów [s. 97]. Wskaźnik ten świadczy również o tym, że i procesy modernizacji szybciej postępują na wielkopolskiej wsi. Czynnikiem mogącym wpływać na frekwencję podczas zebrań wiejskich jest również profil osób biorących udział w tychże zebraniach. W Wielkopolsce (65,4%) częściej niż w Lubelskiem (60,8%) w zebraniach uczestniczą mieszkańcy, którzy stale interesują się sprawami sołectwa i systematycznie biorą udział w zebraniach [s. 100]. Z kolei charakter utylitarny mają częściej zebrania wiejskie w województwie lubelskim (43,4%), niż w wielkopolskim (37,2%) [s. 100-101]. Udział tej kategorii mieszkańców w zebraniach kończy się wraz z rozwiązaniem własnego problemu (np. wybudowanie drogi, chodnika itp.). O utylitarnym podejściu mieszkańców tego regionu do zebrań świadczy również większa ich aktywność w sytuacji pojawienia się zjawiska NIMBY [s. 110]. Także posiedzenia rad sołeckich, jak i same zebrania wiejskie, częściej odbywają się w Wielkopolsce.

Innym zjawiskiem różnicującym badane regiony są funkcje samych zebrań wiejskich. W wielkopolskich sołectwach wykraczają one poza swoje formalne role. Bywają wykorzystywane jako miejsce do wyłaniania wspólnego kandydata wsi na radnego rady gminy, omawiania spraw organizacji działających w sołectwie, zgłaszania wniosków do budżetu gminy, opiniowania niektórych uchwał rady gminy, zaś po zakończeniu zebrania mieszkańcy wsi integrują się przy wspólnej kawie czy herbacie [s. 92-93, 99]. Regiony różniły się także rodzajem problemów zgłaszanych przez mieszkańców na zebraniach wiejskich w obecności wójta. W Wielkopolsce dominowały sprawy należące do kompetencji władz samorządowych (np. infrastruktura komunalna), w Lubelskiem natomiast do zgłaszanych problemów należały te, które nie stanowiły zadań własnych gminy (np. sytuacja w rolnictwie, brak pracy) [s. 104]. Można więc uznać, że mieszkańcy wielkopolskiej wsi mają wyższe kompetencje społeczne – orientują się, za jakie zadania odpowiedzialne są lokalne władze samorządowe. Z kolei w na Lubelszczyźnie mieszkańcy traktowali zebranie wiejskie, a przede wszystkim uczestnictwo w nim wójta, jako okazję do wyartykułowania problemów własnych i swoich bliskich w obecności „władzy”, która, w ich opinii, ma bezpośredni wpływ na poprawę sytuacji.

Wielkopolanie charakteryzują się większą przedsiębiorczością i zaangażowaniem w pozyskiwanie środków finansowych na działalność sołectwa. Oprócz funduszu sołeckiego

środki pozyskiwane są z organizowanych samodzielnie imprez wiejskich, wynajmu wiejskich sal oraz od prywatnych darczyńców [s. 94]. Sami sołtysi częściej prowadzą własną działalność gospodarczą bądź pracują w prywatnej firmie (w Lubelskiem sołtysi częściej żyją z rolnictwa, emerytur oraz rent) [s. 187]. Ponadto, znacznie częściej niż sołtysi z lubelskiego, gotowi oni byli wziąć osobistą, materialną odpowiedzialność za zwiększenie środków w ramach funduszu sołeckiego. Akceptację dla takiego rozwiązania wyraziło zaledwie 7% ankietowanych sołtysów z lubelskiego i aż 25,8% z Wielkopolski [s. 116].

Różnice pomiędzy badanymi regionami uwidoczniły się również w osobie samego sołtysa. Także tutaj sytuacja korzystniej przedstawia się w Wielkopolsce, i świadczy o tym kilka wskaźników. Przede wszystkim związane jest to z silniejszą pozycją sołtysa w miejscowości. Wielkopolski sołtys ma mniej kontrkandydatów w wyborach [s. 123], zaś odpowiadając na pytanie dotyczące przyczyn porażki swojego poprzednika, wskazuje przede wszystkim jego rezygnację. W Lubelskiem główną przyczyną przegranej sołtysa było zbyt długie urzędowanie. Respondenci z Lubelskiego częściej wskazywali także na osobiste cechy charakteru sołtysa, które zadecydowały o jego wyborczej porażce (pewność siebie, konfliktowość), podczas gdy w Wielkopolsce koncentrowano się na efektach jego pracy (sołtys nic nie robił i był mało aktywny) [s. 125-126]. Na zachodzie kraju sołtysi są również sprawniejsi w mobilizowaniu ludzi do udziału w zebraniu wiejskim, na którym dokonywany jest wybór sołtysa. Znacznie częściej mobilizują rodzinę, członków wiejskich organizacji oraz sąsiadów [s. 163]. Można więc przyjąć, że rywalizację wyborczą traktują na tyle poważnie, że angażują własny i w miarę pewny elektorat potrzebny do reelekcji. Z drugiej strony wyborczy sukces sołtysa w Wielkopolsce jest znacznie rzadziej determinowany miejscowym pochodzeniem. Znacznie częściej niż w Lubelskiem występują tu sytuacje, w których sołtysem zostaje osoba, która przybyła do obecnej miejscowości wspólnie ze współmałżonkiem i dla obojga sołectwo to stało się nowym miejscem zamieszkania [s. 185]. Sołtysi z Wielkopolski częściej również kandydują do rady gminy [s. 198].

Ponadto wielkopolscy sołtysi dysponują większym kapitałem społecznym. Przede wszystkim są lepiej wykształceni [s. 181-182] i częściej należą do wiejskich organizacji działających w ich miejscowości (ponad 77%). W Lubelskiem wskaźnik ten jest na poziomie 66,8% [s. 192]. Częściej angażują się w działalność LZS-ów, Lokalne Grupy Działania, Rady Parafialne czy kółka rolnicze. Z kolei w Lubelskiem sołtysi są członkami OSP oraz rad rodziców [s. 193]. Również działalność polityczna powszechniejsza jest w Wielkopolsce. Sołtysi z tego regionu częściej są członkami partii politycznych oraz aktywniej uczestniczą w rywalizacji wyborczej do rady gminy [s. 195].

Interesująco przedstawiają się relacje między sołtysem a wójtem. W Lubelskiem uwidoczniły się bliższe niż w Wielkopolsce relacje między tymi aktorami lokalnej polityki oraz większy wpływ wójta na działalność sołectw. Sami sołtysi częściej niż w Wielkopolsce wskazują na wójta, jako osobę, od której zależy to, co jest robione w ich miejscowości [s. 204]. Wójtowie są tu też bardziej zaangażowani w wybory sołeckie i częściej niż w Wielkopolsce: 1) uczestniczą w zebraniach wiejskich, podczas których wybierani są sołtysi; 2) wiedzą, kto może być kandydatem na sołtysa jeszcze przed zebraniem wiejskim oraz 3) prowadzą rozmowy z sołtysem przed rywalizacją wyborczą w jednostkach pomocniczych [s. 206]. W Wielkopolsce wójtowie częściej publicznie deklarują swoje poparcie dla sołtysa na samym zebraniu wiejskim. Inny wymiar bliższych relacji między sołtysem a wójtem w Lubelskiem związany jest z udziałem sołtysów w rywalizacji wyborczej w wyborach do rad gmin. Znacznie częściej niż w Wielkopolsce sołtysi kandydują tu do rady gminy z list wyborczych wójta. W Wielkopolsce w roku 2014 sołtysi ponad trzykrotnie częściej kandydowali w do rady z komitetu wyborczego, który był w opozycji do wójta [s. 209]. Z tym związane są ich nieformalne relacje. W Lubelskiem istnieje związek między kandydowaniem sołtysa z komitetu wyborczego wójta, a bywaniem na imieninach [s. 211].

Charakter relacji i związków łączących lubelskich sołtysów i wójtów może wskazywać, że prawdopodobieństwo wystąpienia zjawiska klientelizmu między nimi jest wyższe niż w Wielkopolsce.

Instytucja sołectwa, jako jednostka pomocnicza gminy, wraz z zebraniem wiejskim i sołtysem, poddawana jest krytyce, głównie w kontekście niskiego zainteresowania tym szczeblem władzy wśród mieszkańców. Poszukuje się więc z jednej strony głównych przyczyn tego zjawiska, z drugiej zaś nowych rozwiązań prawnych, które wzmacniałyby tę formę partycypacji obywatelskiej. Jednak obecne ustawodawstwo dające daleko idącą samodzielność w kształtowaniu ustroju sołectw lokalnym władzom samorządowym, ograniczają możliwość poszukiwania przyczyn niskiego zainteresowania wyłącznie w rozwiązaniach prawnych. Paradoksalnie na podstawie funkcjonowania jednostek pomocniczych ocenić można przede wszystkim lokalne władze samorządowe oraz samego sołtysa. Tam, gdzie jednostki pomocnicze mają charakter fasadowy, zarówno w zakresie powierzanych im zadań, jak i skuteczności w rozwiązywaniu problemów zgłaszanych podczas zebrań wiejskich, aktywność obywatelska jest mniejsza. Również bierność sołtysa bardzo często wpływa negatywnie na zaangażowanie mieszkańców w sprawę sołectwa. Sołtys będący lokalnym liderem potrafi zmobilizować lokalną społeczność do włączenia się w działalność na rzecz wspólnoty. O zaangażowaniu na rzecz swojego najbliższego otoczenia nie decyduje zasobność gminy (sołectwa) i jego mieszkańców – gdyby tak było, największą wolę uczestnictwa dałoby się zaobserwować w jednostkach najzasobniejszych, zlokalizowanych wokół dużych ośrodków miejskich, tymczasem jest dokładnie odwrotnie. Nowi mieszkańcy urbanizujących się gmin nie dostrzegają potrzeby wspólnego działania, zaś instytucję sołectwa oraz urząd sołtysa traktują zapewne jako anachronizm.

5. Pozostałe obszary zainteresowań naukowych i osiągnięcia w tym zakresie

Moje pozostałe zainteresowania badawcze również dotyczą problematyki władzy lokalnej. Wiele z nich nawiązuje do głównego nurtu badań, tj. obszarów wiejskich i ich jednostek pomocniczych. Pozostałymi obszarami moich zainteresowań naukowych są:

- wybory do organów samorządu terytorialnego,
- rola samorządu terytorialnego w kontekście członkostwa Polski w UE,
- tradycje samorządu terytorialnego w Polsce,
- realizacja wybranych zadań przez samorząd terytorialny,
- ewolucja i perspektywy rozwoju samorządu terytorialnego.

Na dorobek naukowy we wskazanych powyżej obszarach składają się **34 pozycje naukowe**, w tym:

- 2 monografie w języku polskim,
- 1 współredakcja pracy zbiorowej w języku polskim,
- 6 artykułów opublikowanych w czasopiśmie naukowych, w tym 2 w języku angielskim,
- 23 rozdziałów w pracach zbiorowych, w tym 7 w języku angielskim,
- 2 recenzje publikacji naukowych.

W badaniach nad wyborami do organów samorządu terytorialnego koncentrowałem się zarówno na analizowaniu polskiego ustawodawstwa z zakresu wyborów, jak i na badaniu konkretnych elekcji samorządowych. Ważną częścią tych dociekań było poznanie wpływu prawa wyborczego na strukturę i wyniki rywalizacji wyborczej. Koncentrowano się na formule wyborczej, progach wyborczych czy też blokowaniu list wyborczych. Na podstawie prowadzonych badań dokonałem np. własnej typologii podmiotów uczestniczących

w rywalizacji wyborczej na szczeblu lokalnym (partie i koalicje partii politycznych; ugrupowania semipartyjne; lokalne ugrupowania polityczne; lokalne inicjatywy obywatelskie; polityczne efemerydy). W ramach badań nad wyborami samorządowymi opublikowałem następujące prace:

1. Ptak A., *Podmioty lokalnej rywalizacji wyborczej*, [w:] *Doświadczenia i perspektywy rozwoju samorządu terytorialnego i zawodowego*, red. P. Antkowiak, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 104–120.
2. Ptak A., *Ewolucja systemu wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej*, Zeszyty Naukowe Nr 816 Uniwersytetu Szczecińskiego, „Studia Administracyjne” 6/2014, s. 161–179.
3. Ptak A., *Polskie Stronnictwo Ludowe w rywalizacji wyborczej do samorządu wojewódzkiego*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” tom IX 2013, s. 240–258.
4. Nowakowski C., Ptak A., *Lokalne elity władzy w Polsce u progu zmian ustrojowych*, „Samorząd Terytorialny” 6/2012, s. 5–16.
5. Ptak A., *Głosy nieważne w elekcjach samorządowych*, „Przegląd Politologiczny” 4/2012, s. 57–69.
6. Ptak A. *Selected forms of political activity of Polish women during system transformation*, [w:] *Some issues on women in political, media and socio-economic space*, red. I. Andruszkiewicz, A. Balczyńska-Kosman, Poznań 2012, s. 49–62.
7. Ptak A., *Rywalizacja polityczna w samorządach lokalnych. Studium wybranych gmin*, wyd. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM, Poznań – Kalisz 2011, ss. 202 (monografia). Recenzja publikacji ukazała się w „Środkowoeuropejskich Studiach Politycznych” 4/2011 (rec. I. Andruszkiewicz). W dniu 28 października 2011 roku odbyło się na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym seminarium naukowe poświęcone wynikom badań.
8. Ptak A., *Implikacje zmian normatywnych oraz politycznych dla struktury rywalizacji wyborczej w elekcjach samorządowych*, [w:] *Wieloaspektowość samorządności gminnej w Polsce*, red. B. Nawrot, J. Pokładecki, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2011, s. 215–226.
9. Ptak A., *Ewolucja systemu wyborczego do organów samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] *Prawo wyborcze i wybory. Doświadczenia dwudziestu lat procesów demokratyzacyjnych w Polsce*, red. A. Stelmach, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2010, s. 143–152.
10. Ptak A., *Rola wyglądu w postrzeganiu lokalnych władz samorządowych* (w druku).

Jednostki samorządu terytorialnego odgrywały ważną rolę w procesie integracji Polski z Unią Europejską. Prowadzone przeze mnie analizy poświęcone były różnym aspektom aktywności samorządów w tym procesie i to zarówno w okresie przedakcesyjnym, jak i po wstąpieniu Polski do UE. Opublikowałem następujące prace na ten temat:

1. Ptak A., *Polityka inwestycyjna polskich gmin w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *10 lat Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Babiak, Poznań – Środa Wielkopolska 2014, s. 129–137.
2. Ptak A., *The role of the Committee of the Regions in implementing the Eastern Partnership targets*, [w:] *Studies of economic and social processes. Europe and the World at the beginning of the XXI century*, red. J. Babiak, Poznań – Środa Wielkopolska 2011, s. 159–167.
3. Ptak A., *Program i Oś Leader w Wielkopolsce w aspekcie uwarunkowań wspólnotowych oraz krajowych*, [w:] *Rolnictwo Wielkopolski w dwudziestoleciu 1990–2010*, red. J. Babiak, Środa Wielkopolska – Szreniawa 2011, s. 76–93.
4. Ptak A., *Polityka Unii Europejskiej wobec rewitalizacji polskich miast*, [w:] *Regionalne dziedzictwo kulturowe jako baza dla kształtowania tożsamości lokalnych*, red.

- S. Kowalska, wyd. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM, Poznań – Kalisz 2010, s. 48–62.
5. Ptak A., *Miejsce i rola samorządu terytorialnego w aspekcie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *Dylematy demokracji i gospodarki współczesnej Europy*, red. J. Babiak, I. Andruszkiewicz, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2009, s. 69–81.
 6. Ptak A., *Pomoc finansowa w ramach funduszy strukturalnych dla gmin wiejskich*, [w:] *Fundusze Unii Europejskiej. Doświadczenia i perspektywy*, red. J. Babiak, wyd. Studio EMKA, Warszawa 2007, s. 219–228.
 7. *The liquidation of Barriers in the Access to Labour Markets in the Context of Poland's Accession to the European Union*, [w:] *The 2004 Enlargement's Influence on the Labor Market in the European Union*, red. J. Babiak, wyd. Institute of Political Science and Journalism AMU, Poznań 2007, s. 77–83.

Zajmując się problematyką samorządów, nie sposób pominąć ujęcia historycznego, a zwłaszcza funkcjonowania tej instytucji w okresie międzywojennym (1918–1939). Zasadniczym nurtem badań w tym zakresie były tradycje wielkopolskiego samorządu. W związku z tą tematyką opublikowane zostały:

1. Babiak J., Ptak A., *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, red. J. Babiak, A. Ptak, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Kalisz – Poznań 2010, s. 23–36.
2. Ptak A., *Wielkopolski samorząd okresu międzywojennego (1918–1939)*, [w:] *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, red. J. Babiak, A. Ptak, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Kalisz – Poznań 2010, s. 37–51.
3. Ptak A., *Ziemiaństwo w międzywojennym Pleszewie. Rola, znaczenie i postawy*, [w:] „Dobrzyckie Studia Ziemiańskie”, wyd. Muzeum Ziemiaństwa, Dobrzyca 2010, s. 101–111.
4. Ptak A., *Lokalna scena polityczna w samorządzie miejskim województwa poznańskiego okresu międzywojennego (1919–1939). Studium przypadku*, [w:] *Polityka regionalna w Polsce jako przestrzeń aktywności samorządu terytorialnego*, red. W. Sługocki, wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009, s. 190–197.
5. Ptak A., *Samorząd miejski Pleszewa w okresie międzywojennym (1919–1939)*, wyd. Pleszewskie Towarzystwo Kulturalne i Muzeum Regionalne, Pleszew 2007, ss. 136 (monografia). Recenzje monografii ukazały się w: „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”, tom LXII, 2010, zeszyt 1, s. 496–498 (rec. A. Gulczyński) oraz „Kronice Wielkopolski” 3/2009, s. 120–122 (rec. R. Pacanowska).

Już na początku autoreferatu wskazałem, że istotna rola i znaczenie samorządu w Polsce wynika z szerokiego zakresu realizowanych przez te jednostki zadań. Prowadzone w tym obszarze badania w ścisłe korespondowały z moją pracą w administracji samorządowej. Poruszana była więc dominująca tematyka działalności samorządów (np. oświata, gospodarka komunalna) bądź też sprawy, które szczególnie absorbowwały samorządy, z uwagi na ich znaczenie bądź nowatorski i nieznany wcześniej charakter (np. partnerstwo publiczno-prywatne, współpraca z organizacjami pozarządowymi, rewitalizacja obszarów zdegradowanych). W ramach tych zainteresowań naukowych opublikowałem:

1. Ptak A., *Zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców w obszarze gospodarki komunalnej przez samorząd gminny w Polsce*, [w:] *Wydatki na usługi komunalne w strukturze wydatków mieszkańców gmin – ocena w układzie regionalnym*, red. Z. Grzymała, Wyd. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2015, s. 47–63.

2. Ptak A., *Uwarunkowania i bariery w realizacji zadań oświatowych przez samorząd gminny w Polsce okresu transformacji systemowej*, [w:] *Samorządowa gmina w nowoczesnym państwie*, red. G. Maśloch, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013, s. 273–283.
3. Ptak A., *Wybrane aspekty rewitalizacji obszarów powojennych w przestrzeni miejskiej*, [w:] *Uwarunkowania efektywnej gospodarki nieruchomościami publicznymi*, red. M. Trojanek, Wydawnictwo Uczelniane PWSZ Kalisz, Kalisz 2013, s. 57–73.
4. Ptak A., *European crisis as a chance for state and private partnership in the self-government bodies*, [w:] *Studies of economic and social processes. The European Union in time of crisis*, ed. J. Babiak, Poznań – Środa Wielkopolska 2012, p. 97–105.
5. Ptak A., *Implications of changes in the public finances for self-governmental bodies in Poland*, [w:] *Studies of economic and social processes*, red. J. Babiak, Poznań – Środa Wielkopolska 2010, s. 185–196.
6. Ptak A., *Samorządowe biblioteki publiczne w procesie transformacji systemowej*, [w:] *Rola bibliotek w lokalnej przestrzeni informacyjnej, edukacyjnej i kulturalnej*, red. E. Poniedziałek, wyd. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Poznań – Kalisz – Konin 2009, s. 20–33.
7. Ptak A., *Determinanty funkcjonowania organizacji pozarządowych w środowisku lokalnym. Studium przypadku*, [w:] *Rola organizacji pozarządowych w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Doświadczenia i wyzwania*, red. J. Babiak, W. Ślugoński, wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009, s. 62–77.

Ostatni obszar mojej naukowej aktywności to ewolucja i perspektywy rozwoju samorządu terytorialnego. Dorobek naukowy w tym zakresie stanowią:

1. Ptak A., *The Role of Innovations in Local Development*, [w:] *European Innovation. Theory and Practice*, red. J. Babiak, T. Baczko, wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warsaw – Brussels 2011, s. 140–153.
2. *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, red. J. Babiak, A. Ptak, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Kalisz – Poznań 2010, ss. 233.
3. Ptak A., *Territorial self-government during transformation in Poland. Significance, evolution and conclusions de lege ferenda*, „Studia i Prace Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 12/2010, s. 311–321.

Recenzje naukowe:

1. Babiak J., *Polityka kształtowania ustroju rolnego w Polsce*, Wyd. Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2010, ss. 281 [w:] „Przegląd Politologiczny” 2/2011, s. 221–223.
2. Kubisz E., *Solidarność Ziemi Pleszewskiej (1980–1990)*, Wyd. Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Pleszew, Muzeum Regionalne w Pleszewie, Pleszew 2010, ss. 378 [w:] „Kronika Wielkopolski” 4/2011, s. 130–132.

6. Konferencje naukowe

W analizowanym okresie swój dorobek naukowy prezentowałem na konferencjach naukowych organizowanych przez różne ośrodki akademickie w Polsce. Trzy seminaria poświęcone były moim badaniom, tj. historii samorządu, rywalizacji wyborczej w gminach oraz miejsca i roli sołectw w lokalnym systemie władzy.

1. *Relacje podmiotów (w) lokalnej przestrzeni edukacyjnej*, Kalisz, 21–22 października 2008, UAM, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny.

2. *IX Europejska konferencja naukowa. Europa XXI wieku. Stan obecny i perspektywy rozwoju*, Słubice, 5–6 lutego 2009, UAM, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa oraz Collegium Polonicum.
3. *Ewolucja systemu wyborczego w Polsce*, Poznań, 21–22 maja 2009, UAM, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
4. *Rola bibliotek w lokalnej przestrzeni informacyjnej, edukacyjnej i kulturalnej*, Kalisz 10–11 września 2009 r., UAM, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny.
5. *Międzynarodowa konferencja naukowa, Polska transformacja – oczekiwania a rzeczywistość*, Kraków – Niepołomice, 26–27 maja 2010, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
6. *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, Kalisz, 10 września 2010, UAM, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny oraz Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
7. *20 lat doświadczeń samorządu gminnego w III RP – sukcesy, porażki, wnioski na przeszłość*, Poznań, 1–2 czerwca 2010, Uniwersytet im Adama Mickiewicza, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
8. *Regionalne dziedzictwo kulturowe jako baza dla kształtowania tożsamości lokalnych*, Kalisz, 23 września 2010, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny.
9. *Rolnictwo Wielkopolsce w dwudziestoleciu 1990–2002*, Środa Wielkopolska, 17 czerwca 2011, Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna.
10. *Przestrzeń publiczna, przestrzeń prywatna, przestrzeń kobieca*, Poznań, 12 kwietnia 2012, UAM, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
11. *II Kongres Politologii*, Poznań, 2012.
12. *Samorządowa gmina w nowoczesnym państwie*, Warszawa, 22 maja 2012, Szkoła Główna Handlowa.
13. *Uwarunkowania efektywnej gospodarki nieruchomościami publicznymi*, Kalisz, 9 października 2013 r., Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.
14. *Międzynarodowa konferencja „10 lat w Unii Europejskiej”*, Środa Wielkopolska, 14 maja 2014, Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna.
15. *Innowacje społeczne jako element rozwoju województwa wielkopolskiego w kontekście polityki UE oraz ONZ* (współorganizator z Inicjatywą ONZ Global Compact), Pleszew, 22 kwietnia 2014.
16. *Jednostki pomocnicze gmin w polskim systemie samorządowym*, Zielona Góra 12–13.06.2014, Uniwersytet Zielonogórski.
17. *Samorząd terytorialny w III Rzeczypospolitej – osiągnięcia, niepowodzenia i perspektywy rozwoju*, Poznań, 21–22 maja 2015, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM Poznań.
18. *Samorząd miejski Pleszewa w okresie międzywojennym*, Kalisz, 4 kwietnia 2008, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny (seminarium).
19. *Wzorce rywalizacji politycznej w samorządzie lokalnym*, Kalisz, 28 października 2011, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM (seminarium).
20. *Sołectwa w lokalnym systemie władzy*, Warszawa 7 grudnia 2015, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (seminarium).

7. Projekty badawcze

1. Na zlecenie Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), będącej niezależną jednostką doradczą i wykonawczą dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, realizowałem w 2014 roku jako kierownik projekt badawczy pt. ***Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich z funduszy UE w opinii wójtów i sołtysów***. Wartość projektu wynosiła 52.890 zł. Realizacja projektu miała na celu poznanie opinii lokalnych

liderów (wójtów i sołtysów) na temat wsparcia finansowego kierowanego na obszary wiejskie przez Unię Europejską w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Badania obejmowały szereg zagadnień, które mają wpływ na absorpcję funduszy europejskich skierowanych na polską wieś. Do poruszanych spraw należały kwestie związane m.in. z: aktywnością lokalnych liderów w zakresie realizacji zadań w ramach PROW-u, udziałem przedstawicieli władz samorządowych w Lokalnych Grupach Działania, efektami społecznymi i infrastrukturalnymi PROW-u, barierami i trudnościami we wdrażaniu Programu, oceną członkostwa Polski w UE czy też oczekiwaniami lokalnych liderów w zakresie pomocy finansowej w kolejnym okresie programowania. Badania realizowano głównie przy pomocy metod ilościowych PAPI oraz CATI. Efektem badań było opracowanie raportu mojego autorstwa (ss. 55).

2. Byłem również członkiem zespołu badawczego kierowanego przez prof. dr. hab. Zbigniewa Grzymałę, kierownika Katedry Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Projekt zatytułowany był **Wydatki na usługi komunalne w strukturze wydatków mieszkańców gmin – ocena w układzie regionalnym**. Jego głównym celem było określenie zmian w poziomie wydatków na usługi komunalne ponoszone przez mieszkańców polskich gmin. Efektem badań jest praca zbiorowa.
3. Natomiast w latach 2013–2014 pełniłem funkcję koordynatora ds. naukowo-badawczych w projekcie realizowanym przez MiG Pleszew ze środków Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (**Diagnoza jakości usług publicznych na Ziemi Pleszewskiej**). Wartość projektu to ok. 500.000 zł. Głównym jego celem była diagnoza jakości usług publicznych świadczonych przez 6 gmin powiatu pleszewskiego w następujących dziedzinach: 1) usługi społeczne – edukacja, kultura, zdrowie, mieszkalnictwo; 2) usługi techniczne – komunikacja, usługi komunalne oraz 3) usługi administracyjne – decyzje, zezwolenia, opinie. W ramach projektu zrealizowano badania jakościowe w postaci zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI) i pogłębionych wywiadów indywidualnych (IDI) oraz badania ilościowe techniką wywiadu kwestionariuszowego (PAPI). Pełniąc funkcję koordynatora, odpowiedzialny byłem za: 1) prawidłowy przebieg projektu w odniesieniu do kwestii naukowych i badawczych; 2) nadzór merytoryczny nad opracowaniem poszczególnych opracowań diagnostycznych i planistycznych; 3) doradztwo naukowe dla pracowników lidera i partnerów projektowych oraz 4) doradztwo naukowe podczas spotkań roboczych w ramach projektu. Efektem projektu było opracowanie i opublikowanie *Diagnozy jakości usług publicznych Ziemi Publicznej* (ss.114) oraz *Strategii usług publicznych Ziemi Pleszewskiej* (ss. 126).

8. Aktywność dydaktyczna

Będąc pracownikiem Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego UAM, prowadziłem zajęcia na studiach pierwszego i drugiego stopnia, na kierunku pedagogika, o specjalnościach: 1) Edukacja społeczna w zakresie samorządności lokalnej; 2) Edukacja biblioteczna oraz 3) Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza. Do wykładanych przeze mnie przedmiotów (ćwiczenia i wykłady) należały: Instytucje polityczne RP; Podstawy politologii; Teoria problemów społecznych i polityka społeczna; Samorząd terytorialny; Formy pracy socjalnej; Podstawy prawne opieki i wychowania; Samorząd terytorialny w UE; Współczesne systemy polityczne; Wstęp do nauki o państwie i prawie; Współczesne doktryny polityczne i prawne.

Natomiast jako pracownik Zamiejscowego Wydziału Administracji UŚ na studiach pierwszego i drugiego stopnia, na kierunku administracja, prowadziłem następujące zajęcia: Polityka społeczna; Organizacja i zarządzanie w administracji publicznej; Ustrój samorządu

terytorialnego; Prawo samorządowe z elementami ochrony środowiska; Administracja w wybranych państwach.

Zarówno na UAM, jak i UŚ prowadziłem również seminaria dyplomowe.

9. Aktywność organizacyjna

Efektem moich zainteresowań naukowych oraz pracy w administracji samorządowej było zorganizowanie 2 konferencji z udziałem zarówno środowisk naukowych, jak i przedstawicieli administracji samorządowej i rządowej oraz polityków. Pierwszym przedsięwzięciem była organizacja, wspólnie z prof. zw. dr hab. Jerzym Babiakiem, konferencji naukowej z okazji 20 rocznicy reaktywowania samorządu terytorialnego (2010 rok). To międzywydziałowe (Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa oraz Wydział Pedagogiczno-Artystyczny) przedsięwzięcie, które odbyło się w 2010 roku w Kaliszu, zgromadziło oprócz naukowców również grono praktyków, którzy w 1990 roku wdrażali reformę samorządową zarówno jako nowo wybrani wójtowie, burmistrzowie i prezydenci miast, jak i jako przedstawiciele administracji rządowej nadzorujący gminy.

Drugim zorganizowanym przeze mnie przedsięwzięciem była konferencja pt. *Innowacje społeczne jako element strategii rozwoju województwa wielkopolskiego w kontekście polityki UE oraz ONZ* (22 kwietnia 2014). Była to inicjatywa zorganizowana wspólnie z UN Global Compact w Polsce, która jest największą na świecie inicjatywą ONZ na rzecz społecznej odpowiedzialności biznesu i wspierania zrównoważonego rozwoju.

Znaczną część mojej aktywności zawodowej stanowi praca w administracji samorządowej Miasta i Gminy Pleszew. Początkowo pracowałem jako młodszy referent, a następnie jako podinspektor, kierownik wydziału, a od 2006 roku – jako Zastępca Burmistrza, sprawujący nadzór nad oświatą, kulturą, sportem, komunikacją społeczną (w tym współpracę z organizacjami pozarządowymi), współpracą zagraniczną, promocją miasta, pozyskiwaniem zewnętrznych środków finansowych przez gminę. Budżet nadzorowanych komórek organizacyjnych urzędu oraz jednostek organizacyjnych to ok. 35 mln zł. rocznie. W nadzorowanych jednostkach zatrudnionych jest około 500 osób.

Pracując w administracji, współtworzyłem liczne dokumenty planistyczne i strategiczne dla Pleszewa (m.in. Strategia Rozwoju, Program Rewitalizacji itp.). Byłem również odpowiedzialny za przekształcenia pleszewskiej oświaty. W ramach tej działalności stworzyłem następujące opracowania, które w znacznej części zostały wdrożone w życie: 1) Działalność Biura Obsługi Szkół Samorządowych i kierunki zmiany zarządzania szkołami i przedszkolami (2007 r.); 2) Działalność szkół na terenie Miasta i Gminy Pleszew po likwidacji Biura Obsługi Szkół Samorządowych (2007 r.); 3) Ocena sieci placówek oświatowych Miasta i Gminy Pleszew (2008 r.); 4) Pleszewska oświata po likwidacji niektórych szkół i dalsze kierunki zmian organizacyjnych (2009 r.). W ostatnim czasie odpowiedzialny byłem za wdrażanie budżetu obywatelskiego.

Jestem również członkiem licznych organizacji, do których należą m.in.: Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (Wydział Historii i Nauk Społecznych), Miłośnicy Ziemi Pleszewskiej (prezes Zarządu), Lokalna Grupa Działania „Wspólnie dla Przyszłości” (wiceprezes Zarządu), Pleszewskie Towarzystwo Kulturalnego (członek Zarządu), Uniwersytet Trzeciego Wieku (członek rady programowej).

10. Popularyzacja nauki

W zakresie popularyzowania nauki podejmowałem działania przede wszystkim w swoim lokalnym środowisku. Od momentu powstania pisma, tj. od 2001 roku, jestem w zespole redakcyjnym „Rocznika Pleszewskiego”, który nakładem Urzędu Miasta i Gminy w Pleszewie oraz Muzeum Regionalnego dokumentuje współczesne życie mieszkańców miasta oraz przybliża historię Ziemi Pleszewskiej. Do tej pory ukazało się w „Rocznikach”

ponad 230 artykułów naukowych i popularno-naukowych. Wokół czasopisma udało się skupić nie tylko lokalnych pasjonatów historii, ale również przedstawicieli różnych ośrodków akademickich, którzy podejmują się interdyscyplinarnych badań o mieście i jego mieszkańcach. Bardzo pozytywnie o poziomie naukowym i walorach „Rocznika” wyrażono się na łamach „Kroniki Wielkopolskiej” (3/2006, s. 120–123). Jestem również autorem następujących artykułów opublikowanych w tym czasopiśmie:

1. Ptak A., *Wybory samorządowe w roku 2006 na terenie Miasta i Gminy Pleszew*, „Rocznik Pleszewski”, wyd. Urząd Miasta i Gminy, Pleszew 2007, s. 140–149.
2. Ptak A., *Elekcja samorządowa na terenie miasta i gminy Pleszew w 2010 roku*, „Rocznik Pleszewski”, wyd. Muzeum Regionalne, Pleszew 2011, s. 139–148.

Byłem również współautorem dwóch dość unikatowych publikacji (albumów) zatytułowanych:

1. *Wędrowki po dawnym Pleszewie*, red. W. Hajdasz, M. Marciniak, A. Przybysz, A. Ptak, A. Staszak, Pleszew 2009, ss. 132.
2. *Wędrowki po Ziemi Pleszewskiej*, red. W. Hajdasz, M. Marciniak, A. Przybysz, A. Ptak, A. Staszak, Pleszew 2010, ss. 131.

Pierwsza z publikacji została nagrodzona przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego nagrodą „Izabella”. Ponadto znalazła się w gronie pięciu najlepszych publikacji w kategorii „Monografie krajoznawcze oraz inne opracowania krajoznawcze”, zaprezentowanych podczas XVII Ogólnopolskiego Przeglądu Książki Krajoznawczej i Turystycznej zorganizowanego w ramach Tour Salonu w Poznaniu. Jestem również jednym z inicjatorów przystąpienia do szerokich, interdyscyplinarnych badań nad historią i współczesnością Pleszewa (pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Andrzeja Gulczyńskiego).

Prowadzę również wykłady dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Pleszewie oraz jeden wykład dla słuchaczy UTW w Kępnie. W 2015 w ramach Tygodnia Obywatelskiego brałem udział w debacie „Czy społecznicy zmieniają świat”, w której uczestniczyło także ponad 150 młodych osób.

Ostatnim przedsięwzięciem, które współorganizowałem dotyczyło 25. rocznicy reaktywowania samorządu gminnego w Pleszewie. W dniu 29 maja 2015 roku odbyła się konferencja popularno-naukowa pod honorowym patronatem Hanny Suchockiej. Efektem konferencji było wydanie publikacji opatrzonej moim wprowadzeniem.